

Döden – ett faktum vi inte kan fly undan

En artikel för troende och icke-troende

Grundad i Koranen, Sunnah och de lärdas vittnesbörd

I Allahs namn, den Nåderike, den Barmhärtige

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

”Varje själ ska smaka döden.”(Koranen, Al-Imran 3:185 | Al-Anbiya 21:35 | Al-Ankabut 29:57)

”Döden är inte utsläckning av ljuset, det är att släcka lampan – för att gryningen har kommit.”

— Rabindranath Tagore – indisk poet och Nobelpristagare (1861–1941)

”Hur underligt är inte människans tillstånd: Hon vet med säkerhet att döden kommer, ändå lever hon som om den aldrig skulle anlända.” — Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah (Kitab al-Ruh)

Del 1: Inledning – Det Enda Oundvikliga

1.1 Det faktum som förenar alla människor

Det finns en sanning som förenar alla människor – rika och fattiga, lärda och okunniga, troende och icke-troende, mäktiga och svaga. En sanning som varken pengar kan köpa sig ur, makt kan undvika eller intelligens kan kringgå. En sanning som alltid infinner sig, alltid i sin tid och på sin plats, alltid med en precision som ingen mänsklig kraft kan störa.

Den sanningen heter döden.

Döden är det enda absoluta faktum i mänsklighetens historia. Ingen civilisation har besegrat den. Ingen vetenskap har avskaffat den. Ingen filosofi har gjort den meningslös. Varje människa som levt på denna jord – varenda farao, varenda konung, varenda rik handelsman, varenda mäktig

diktator – har mötts av döden. Och varje människa som lever idag ska möta den.

Koranen – Allahs direkta ord till mänskligheten – upprepade denna sanning tre gånger i sina sidor, som om upprepningen i sig är en pedagogisk metod: ni kanske glömmer en gång, men kommer ni ihåg tre gånger? 'Kullu nafsīn dha'iqat al-mawt' – 'Varje själ ska smaka döden.' (Al-Imran 3:185, Al-Anbiya 21:35, Al-Ankabut 29:57)

Denna artikel är skriven för alla – för den muslimske troende som behöver påminna sig, för den icke-troende som kanske aldrig stannat upp och reflekterat, för den unge som tror att döden är långt borta, och för den äldre som vet att den är nära. Döden diskriminerar inte. Den väntar på oss alla.

1.2 Varför vi flyr tanken på döden – och varför vi inte bör

Det moderna samhället har byggt ett av sina fundament på förnekelsen av döden. Döende äger rum på sjukhus, bakom stängda dörrar, med professionell personal som hanterar det vi inte vill se. Döda kroppar placeras i lådor och försvinner under jord. Ord som 'han dog' ersätts av eufemismer som 'han gick bort', 'hon slutade existera', 'de är borta'. Socialpsykologen Ernest Becker kallade detta fenomen 'dödsförnekelse' och vann ett Pulitzerpris för sin bok 'The Denial of Death' (1973), där han argumenterade att hela den mänskliga civilisationen i grunden är ett gigantiskt projekt för att förneka och distrahera sig från dödsmedvetenheten.

Men Islam tar en radikalt annorlunda position. Islam säger: Tänk på döden. Minns döden. Låt döden påminna dig om vad som verkligen spelar roll. Profeten Muhammad ﷺ sade:

أَكْثَرُ مَا ذَكَرَ هَادِمِ اللَّذَاتِ

"Minns ofta krossaren av njutningar [döden]." (at-Tirmidhi, Kitab al-Zuhd, hadith 2307; Ibn Majah; klassificerad Sahih av al-Albani)

'Hadim al-ladhdhaat' – krossaren av njutningar – är ett av de mest kraftfulla arabiska namnen på döden. Den krossa njutningarna inte för att göra livet trist, utan för att sätta dem i rätt perspektiv. Döden påminner oss om att de materiella njutningarna är tillfälliga. Den påminner oss om att tid är vår mest värdefulla resurs. Den påminner oss om att det finns

något efter denna värld som kräver vår uppmärksamhet.

Del 2: Dödens Oundviklighet – Koranens Vittnesbörd

2.1 Den trefaldiga bekräftelsen – varje själ ska smaka döden

Allahs val att upprepa en vers tre gånger i Koranen är inte en slump. Det arabiska retorika-systemet (al-bayan al-Qurani) använder upprepning som ett verktyg för att markera absolut och obestridlig sanning. Att 'kullu nafsin dha'iqat al-mawt' upprepas tre gånger kommunicerar: detta är inte en åsikt, inte en möjlighet, inte ett statistiskt faktum. Det är en universal och ovillkorlig lag.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Varje själ ska smaka döden. Och ni ska ges er fullständiga belöning på Uppståndelsens dag."

(Koranen, Surah Al-Imran 3:185)

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبَلُّوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۗ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

"Varje själ ska smaka döden. Och Vi prövar er med det onda och det goda som en prövning – och till Oss ska ni återvända."

(Koranen, Surah Al-Anbiya 21:35)

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

"Varje själ ska smaka döden – sedan ska ni återvändas till Oss."

(Koranen, Surah Al-Ankabut 29:57)

Imam Ibn Kathir analyserar i sin Tafsir varje upprepning av denna vers och noterar att varje kontext ger en kompletterande dimension: den första (al-Imran) kopplar döden till belöning på Domedagen, den andra (al-Anbiya) kopplar den till prövningens natur av livet, och den tredje (al-Ankabut) betonar återkomsten till Allah. Tillsammans ger de tre verserna en fullständig teologisk ram för döden.

2.2 Döden kan inte undvika dig – ens i befästa torn

En av de mest poetiskt kraftfulla verserna om dödens oundviklighet i hela Koranen är:

أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ

"Varhelst ni befinner er ska döden nå er – även om ni befinner er i befästa torn."(Koranen, Surah An-Nisa 4:78)

'Buruj mushayyadah' – befästa, välbyggda torn – är Koranens metafor för all den mänskliga teknologi, medicin, säkerhet och makt som en människa kan samla kring sig för att skjuta upp eller undvika döden. Det spelar ingen roll. Döden passerar muren. Den öppnar den låsta dörren. Den är oberoende av vad du byggt runt dig.

Imam al-Qurtubi kommenterar: 'Denna vers är ett svar till dem som flyr från döden och tror att de kan undvika den med befästningar, murar och försvar. Allah meddelar dem att döden är mer genomträngande än varje mur.' Det moderna samhällets 'torn' är inte av sten utan av medicinska behandlingar, livsstilsoptimering, anti-ageing-industrin och transhumanismens drömmar om biologisk odödlighet. Versens budskap är lika giltigt idag som det var för 1400 år sedan.

2.3 Dödens utsedda tid – ingen sekund förr, ingen sekund senare

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّؤَجَّلًا

"Och ingen själ kan dö utan Allahs tillåtelse – en bestämd, tidsfäst skrift."
(Koranen, Surah Al-Imran 3:145)

'Kitaban mu'ajjalan' – en bestämd, tidsfäst skrift. Dödens tidpunkt är skriven av Allah (swt) innan vi ens sattes i magen. Den är inte slumpmässig, inte påverkbar av omständigheter, inte förhandlingsbar. Att förstå detta är inte att bli fatalistisk – det är att finna en djup frid. Ingen människa dör en sekund innan hennes bestämda tid, och ingen människa lever en sekund längre.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

"Och för varje folk finns en bestämd tid – när deras tid kommer, kan de inte fördröja den en enda timme, och inte heller påskynda den."

(Koranen, Surah Al-A'raf 7:34)

'La yasta'khiruna sa'atan wa la yastaqdimuun' – inte en timme framåt, inte en timme bakåt. Dödens precision är absolut. Detta är en av de djupaste källorna till islamisk sinnesro inför provningar och faror: visheten om att ingenting tar dig från denna värld förrän din tid är kommen, och att inget skyddar dig när din tid väl är kommen.

2.4 Dödens ängel – Malak al-Mawt

قُلْ يَنْوَفَّأَكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

"Säg: Dödsängeln som är utsedd för er ska ta er – sedan ska ni återvändas till er Herre."(Koranen, Surah Al-Sajdah 32:11)

Malak al-Mawt – dödsängeln, känd i islamisk tradition som 'Azra'il (även om detta namn inte förekommer i Koranen) – är en specifik ängel utsedd av Allah (swt) med det enda uppdraget att ta emot de döendes själar. Koranens användning av ordet 'yatawaffa' (tar fullständigt) är teologiskt viktigt: det är inte en destruktiv handling. Det är en 'uppsamling', en 'fullständig mottagning' av själen av dödsängeln.

Imam Ibn al-Qayyim analyserar i Kitab al-Ruh detta ord och förklarar att döden i islamisk teologi inte är en utplåning – det är en överföring. Själen tas emot av en ängel, som överlämnar den till en annan, som tar den till Allah (swt). Det är en process av gudomlig omsorg, inte kosmisk slump.

2.5 Ingen kan fly döden – historiens och naturens vittnesbörd

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۖ وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Allt som finns på den [jorden] ska förgås – och vad som består är din Herres ansikte, den Majestätiske och Ädle."(Koranen, Surah Al-Rahman 55:26-27)

'Kullu man alayha fan' – allt som finns på den [jordens yta] ska förgås. Inte 'de flesta'. Inte 'de svaga'. Allt. Hela den biologiska världen, hela den mänskliga civilisationen, alla byggnader och monument och konstverk och empirier – allt är fani (förgängligt). Det enda som Koranen deklarerar som evigt och beständigt är Allahs (swt) ansikte – Hans existens, Hans verklighet, Hans gudomliga natur.

Denna vers är inte en berättelse om förtvivlan – det är en berättelse om

perspektiv. Om allt är förgängligt utom Allah (swt), vad är det då rationellt att bygga sitt liv kring? Förgängligheten, eller det Eviga?

2.6 Döden som port – inte som slutpunkt

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

"Och tro inte att de som dödas på Allahs väg är döda. Nej, de är levande hos sin Herre – de försörjs."

(Koranen, Surah Al-Imran 3:169)

Islam presenterar döden inte som ett absolut slut utan som en övergång – från denna världens tillfälliga tillvaro (al-dunya) till nästa världens permanenta tillvaro (al-akhirah). Martyrerna lever hos Allah (swt) och försörjs. Deras 'död' är från världens perspektiv; deras liv fortsätter i en dimension utom vår perception.

Imam al-Nawawi skriver i Sharh Sahih Muslim: 'Denna vers bevisar att martyr-själarna lever i Barzakh – det mellanrum som skiljer döden från Domedagen – med välgång och fröjd. Det är en levande existens, inte en metafor.'

Del 3: Vad Profeten ﷺ Lärde om Döden – Sunnah

3.1 Att minnas döden ofta

Profeten Muhammad ﷺ uppmanade konsekvent sina följeslagare att tänka på döden regelbundet. Denna uppmaning är djupt rotad i en teologisk insikt: den som minns döden lever mer medvetet, prioriterar rätt, och investerar i det som varar bortom döden.

أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ اللَّذَاتِ - الْمَوْتِ - فَإِنَّهُ لَمْ يَذْكُرْهُ أَحَدٌ فِي ضَبِيقِ إِلَّا وَسَّعَهُ، وَلَا فِي سَعَةِ إِلَّا ضَيَّقَهَا

"Minns ofta krossaren av njutningar – döden – ty ingen minns den i trångmål utan att det vidgas, och ingen minns den i välstånd utan att det begränsas." (at-Tirmidhi, Kitab al-Zuhd, hadith 2307; Ibn Majah, hadith 4258; klassificerad Sahih av al-Albani)

Denna hadith är en av de mest pedagogiskt rika om dödens roll i livet. I

trångmål – när livet är svårt, när ekonomin är pressad, när relationer är trasiga – påminner minnet av döden om att detta är tillfälligt, att prövningarna är begränsade till denna världens livslängd. Det vidgar perspektivet och ger hopp. I välstånd – när pengarna flödar, när livet är bekvämt, när man riskerar att glömma Allah (swt) – påminner minnet av döden om att allt detta är tillfälligt och att man en dag måste stå till svars.

3.2 Besök gravar – de påminner om akhirah

Profeten ﷺ instruerade muslimerna att besöka gravar som ett sätt att tänka på döden och livet efter detta:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ

"Jag förbjöd er att besöka gravar – men besök dem nu, ty de påminner er om livet efter detta." (Sahih Muslim, Kitab al-Jana'iz, hadith 977; Abu Dawud; at-Tirmidhi)

Det tidiga islamiska förbudet mot gravbesök berodde på risken för shirk (dyrkan av de döda) i en kultur som nyss lämnat avgudadyrkan. Men när iman var etablerad och risken minskad, upphävde Profeten ﷺ förbudet och uppmuntrade istället besöken – just för deras påminnelse-funktion. En besökare av en grav ser jordkullen och vet: en dag är det jag som ligger där. Vad har jag att komma med inför Allah (swt)?

3.3 Den kloke är den som kontrollerar sin nafs och förbereder för döden

الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا ثُمَّ تَمَنَّى عَلَى اللَّهِ

"Den kloke är den som håller sin nafs (själ/ego) i schack och arbetar för det som kommer efter döden. Den oförmögne är den som följer sin nafs begär och sedan hoppas [utan ansträngning] på Allah." (at-Tirmidhi, Kitab al-Qiyamah, hadith 2459; Ibn Majah – Hassan)

'Al-Kayyis' – den kloke, intelligente, vise – definieras av Profeten ﷺ inte av sin IQ eller sin världsliga framgång, utan av sin förmåga att kontrollera sitt nafs och att arbeta för livet efter döden. Denna hadith är ett av de mest direkta islamiska svaren på frågan: vad är verklig intelligens? Det är att förstå att livet är kort och att det finns konsekvenser bortom det.

3.4 Profetens ﷺ egna dödsögonblick

En av de mest rörande och teologiskt rika händelserna i Sirah al-Nabawiyah är Profetens ﷺ egna sista ögonblick. Han – som hade undervisat om döden under hela sitt liv – mötte sin egen med fullständigt tawakkul och längtan.

'Aisha (må Allah vara nöjd med henne) berättar i Sahih al-Bukhari att Profeten ﷺ i sina sista ögonblick hade en skål med vatten vid sig och doppade sin hand och torkade sitt ansikte och sade:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ

"Det finns ingen gud utom Allah – sannerligen, döden har sin yrsel/smärta."(Sahih al-Bukhari, Kitab al-Maghazi, hadith 4449)

Och sedan – i sina sista ögonblick – upprepade Profeten ﷺ tre gånger, med ett finger riktat uppåt mot himlen:

اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى

"O Allah, den Högste Följeslagaren [det Höga Sällskapet – Allah och profeterna]."(Sahih al-Bukhari, Kitab al-Riqaq, hadith 6509; Sahih Muslim)

'Aisha (raa) berättar att hon förstod att Profeten ﷺ – precis som han lärt muslimerna att välja mellan att leva vidare och att möta Allah – nu valde sin sida: han valde al-Rafiq al-A'la. Hans sista ord var inte en protest mot döden, inte en bön om mer tid, utan en kärlek-fylld tillflykt till Allah.

3.5 Dödens tecken och Skarats al-Mawt – dödens prövning

Profeten ﷺ undervisade om 'sakar al-mawt' – dödens yrsla, ångest och prövning – som en realitet som varje människa möter i dödsögonblicket. Även Profeten ﷺ upplevde denna:

يَا عَائِشَةُ، مَا أَشَدَّ الْمَوْتِ

"O 'Aisha, hur svår är inte döden."(Sahih al-Bukhari, Kitab al-Maghazi; 'Aisha må Allah vara nöjd med henne berättar om Profetens ﷺ sista dagar)

Att Profeten ﷺ – den bäste av alla människor – upplevde dödens svårighet är en djup tröst och lärdom för muslimer: sakarat al-mawt är inte ett straff, det är en del av den universella mänskliga erfarenheten av övergången från denna värld till nästa. Och om Profeten ﷺ genomgick det, är det en del av Allahs (swt) visdom om hur övergången ska ske.

3.6 Barzakh – livet i graven

Profeten ﷺ undervisade detaljerat om livet i Barzakh – det mellanrum av existens som följer efter döden och pågår fram till Domedagen. Graven är antingen en av Paradisets trädgårdar eller en av Helvetets gropar, beroende på personens gärningar i dunya:

الْقَبْرِ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةً مِنْ حُفْرِ النَّارِ

"Graven är antingen en av Paradisets trädgårdar eller en av Helvetets gropar." (at-Tirmidhi, Kitab al-Qiyamah; klassificerad Hassan-Gharib; Ibn Hibban – Sahih)

De två änglarnas frågor i graven – Munkar och Nakir – är en etablerad islamisk trosartikel (aqidah) bekräftad i Sunnah. De ställer tre frågor: Vem är din Herre? Vad är din religion? Vem är den man som sändes till er? Den troende svarar med iman, den icke-troende stammade och misslyckas. Graven är den första stationen i akhirah – och det börjar omedelbart efter döden.

Del 4: De Lärda Talar – Islamiska Visdomsord om Döden

4.1 Imam Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah (d. 751 AH / 1350 e.Kr.)

Ibn al-Qayyim är en av islamisk historias mest produktiva och djuptänkta lärda. Hans verk 'Kitab al-Ruh' (Själens bok) är en av de mest detaljerade islamiska analyserna av dödens natur, livet i Barzakh och själens tillstånd. Han skriver:

“Döden avslöjar vad livet dolt. Den avslöjar vem du verkligen var när inga ögon såg och inga händer applåderade. Den avslöjar om din dyrkan var för

Allah eller för folket. Den avslöjar om ditt hjärta var knutet till dunya eller till akhirah.”

— **Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah (Kitab al-Ruh)**

“Hur många sovande som aldrig vaknade. Hur många hälsosamma som dog utan förvarning. Hur många unga som begravdes innan de gamla. Döden väntar inte på ålder, hälsa eller förberedelse – den kommer när Allah bestämt, inte när du är redo.”

— **Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah (Al-Fawa'id)**

4.2 Imam al-Ghazali (d. 505 AH / 1111 e.Kr.)

Abu Hamid al-Ghazali – känd som 'Hujjat al-Islam' (Islams bevis) – ägnade ett helt kapitel i sitt monumentala verk 'Ihya' Ulum al-Din' åt döden, dess förberedelse och den islamiske musikens roll i att påminna om döden. Hans ord bär den djupa visdom av en man som studerat filosofi, teologi och andlighet:

“Döden är ett spegel som visar var du verkligen befinner dig i din relation till Allah. Den som lever väl behöver inte frukta döden – ty döden är för den troende som att ta av sig en smutsig klädnad och ikläda sig en vacker. Men den som lever i glömska – för honom är döden som att tas ur en trädgård och kastas i elden.”

— **Imam al-Ghazali (Ihya' 'Ulum al-Din, Kitab Dhikr al-Mawt)**

“Människan sover och när hon dör vaknar hon. Döden är uppvaknandet ur dunya's dröm till akhirah's realitet.”

— **Imam al-Ghazali (Ihya' 'Ulum al-Din)**

4.3 Ibn Ata'illah al-Sakandari (d. 709 AH / 1309 e.Kr.)

Ibn Ata'illah – den egyptiske sufi-lärde och upphovsmannen till den berömda 'Al-Hikam' (De Visa Sentenserna) – betraktade döden som en av livets läromästare:

“Du är sorglös inför döden som om du är odödlig, och sorglös inför akhirah som om den inte existerar. Om du visste vad som väntar bakom dödens slöja, skulle du byta hela din dunya för en enda god handling.”

— **Ibn Ata'illah al-Sakandari (Al-Hikam)**

“Dunya är en övergång, akhirah är en destination. Den wise reser lätt – ty

han vet att bagaget av synder är tungt att bära inför Allah.”

— Ibn Ata'illah al-Sakandari (Al-Hikam)

4.4 Imam al-Nawawi (d. 676 AH / 1277 e.Kr.)

Imam Yahya ibn Sharaf al-Nawawi – en av sunniislamisk lärdomshistorias främsta hadith-lärda och faqih – var känd för sin asketism och sin konstanta beredskap inför döden. Han dog ung, 45 år gammal, men lämnade efter sig ett kolossalt intellektuellt arv. Om döden sade han:

“Den som vet att döden är det säkraste av alla fakta, och ändå inte förbereder sig för den, är som den som ser en eldsvåda på väg mot sitt hus och väljer att somna.”

— Imam al-Nawawi (Al-Adhkar)

4.5 Ibn Hazm al-Andalusi (d. 456 AH / 1064 e.Kr.)

Ibn Hazm – den andalusiske polymathen, teologen och poeten – skrev med sin karakteristiska direktitet om döden i verket 'Al-Akhlaq wa al-Siyar':

“Jag fann ingen läkare mot sorgen som är mäktigare än minnet av döden – ty den sätter alla sorger i perspektiv. Varje sorg är liten inför döden. Varje glädje är tillfällig inför döden. Och varje prövning är bärbar när man vet att den har ett slutdatum.”

— Ibn Hazm al-Andalusi (Al-Akhlaq wa al-Siyar)

4.6 Al-Hasan al-Basri (d. 110 AH / 728 e.Kr.)

Al-Hasan al-Basri – den store tabi'i (den andra generationens muslim) och en av Islams mest framstående andliga vägledare – levde ett liv av djup askes och konstant dödsmedvetenhet. Hans ord om döden har bevarats i otaliga källor:

“O Människoson! Du är inte annat än ett antal dagar. Varje dag som passerar tar en del av dig med sig.”

— Al-Hasan al-Basri (Berättad i: Ibn al-Mubarak, al-Zuhd)

“Jag fann inte ett enda av Adamssönerna som är mer försumlig inför det säkraste – döden – och mer flitig inför det osäkraste – dunya.”

— Al-Hasan al-Basri (Berättad i klassiska zuhd-verk)

4.7 Imam Ali ibn Abi Talib (d. 40 AH / 661 e.Kr.)

'Ali ibn Abi Talib (raa) – Profetens ﷺ kusin, svärson och den fjärde khalifen – var känd för sin visdom och sina djupa reflektioner om döden och livet. I Nahj al-Balaghah (Vältalighetens topp) säger han:

“Ni lever i ett hus som snart kommer att rivas. Varför bygger ni det som ska rivas och försummar ni det som ska bestå? Byggen för akhirah, ty det är ert verkliga hem.”

— Imam Ali ibn Abi Talib (raa) (Nahj al-Balaghah)

“Förbered dig för döden, ty den förberedelse du gör idag är det enda du tar med dig imorgon. Och 'imorgon' i akhirah är en dag vars längd är femtiotusen år.”

— Imam Ali ibn Abi Talib (raa) (Nahj al-Balaghah)

Del 5: Universella Röster – Filosofer och Tänkare om Dödens Faktum

5.1 Döden som universell filosof

Det islamiska perspektivet på döden har en djup resonans med vad många av mänsklighetens stora tänkare – från öst till väst, från antiken till moderniteten – har insett om dödens roll som livets lärare. Det är anmärkningsvärt hur olika traditioner konvergerar kring samma kärnsanning: att medvetenheten om döden är nödvändig för ett meningsfullt liv.

“Att filosofera är att lära sig att dö.”

— Platon (427–347 f.Kr.) – i dialog 'Phaidon', citerar sin lärare Sokrates

Sokrates – som dömdes till döden och drack giftet frivilligt – argumenterade att filosofins enda uppgift är att befria själen från kroppens fångenskap och förbereda den för döden. Hans mod inför sin egen avrättning, beskrivet i Platons dialog 'Phaidon', är ett av antikens mest kraftfulla vittnesbörd om att dödsmedvetenhet skapar livsmod.

“Det är inte döden som en man bör frukta, utan att aldrig ha börjat leva.”

— Marcus Aurelius (121–180 e.Kr.) – romersk kejsare och stoisk filosof, 'Meditationer'

Döden – ett faktum vi inte kan fly undan

Marcus Aurelius – en av historiens mäktigaste kejsare – tillbringade sina nätter med att skriva filosofiska reflektioner som vi idag kallar 'Meditationerna'. Döden är ett centralt tema: han påminde sig ständigt om att alla – kejsare, filosofer, krigare – slutar i jord. Denna påminnelse fick honom att fokusera på dygd och plikt snarare än på ära och berömmelse.

“Att neka döden är att neka livet. Den som inte kan acceptera att han ska dö, kan inte fullt ut leva.”

— **Elisabeth Kübler-Ross (1926–2004) – schweizisk-amerikansk psykiater, grundare av moderna 'death studies'**

Elisabeth Kübler-Ross revolutionerade hur västvärlden förstår döendet med sin banbrytande bok 'On Death and Dying' (1969), där hon beskrev de fem sorgfaserna (förnekelse, ilska, förhandling, depression, acceptans). Hennes livslånga arbete med döende patienter ledde henne till en enkel slutsats: den som accepterar döden lever bättre.

“Döden är inte den värsta saken som kan hända en människa. Det värsta är att leva utan att ha levt.”

— **Leo Tolstoj (1828–1910) – rysk författare, 'Ivan Iljitjs död'**

Tolstojs novell 'Ivan Iljitjs död' (1886) är en av litteraturhistoriens mest genomträngande analyser av dödsförnekelse. Ivan Iljitj, en framgångsrik rysk domare, inser på sin dödsbädd att han aldrig levt ett äkta liv – han har bara spelat samhällets roller. Det är en berättelse om det som Islam kallar al-ghafala – glömskan, frånvaron av medvetenhet.

“Vi vet alla att vi ska dö, men ingen av oss tror på det riktigt.”

— **Leo Tolstoj (1828–1910) – 'Bekännelser'**

“Det är omöjligt att leva utan att misslyckas med något – om du inte lever så försiktigt att du lika gärna aldrig levt.”

— **J.K. Rowling (f. 1965) – brittisk författare, Harvard Commencement Address 2008**

“Vår tid på den här planeten är kort. Den enda frågan är vad vi gör med den tid vi har.”

— **Stephen Hawking (1942–2018) – brittisk fysiker, diagnostiserad med ALS vid 21 men levde till 76**

Stephen Hawking – vars sjukdom påminde honom dagligen om dödens närvaro – valde att fylla varje år med arbete, familj och glädje. Hans liv är ett sekulärt vittnesbörd om att dödsmedvetenhet inte skapar förtvivlan

utan mening.

“Inse att livet är kort och ta det på fullaste allvar. Det är inte en tragedi att dö ung – tragedin är att aldrig ha levt fullt ut.”

— Martin Luther King Jr. (1929–1968) – amerikansk medborgarrättsledare

5.2 Vetenskapen om döden – det biologiska faktumet

Utöver filosofin och religionen bekräftar den biologiska vetenskapen dödens absolutitet med en precision som inte lämnar rum för tvekan. Varje organism – från det enklaste bakteriet till den mest komplexa människokroppen – har en biologisk dödsprogrammering. Telomererna (kromosomändarna) förkortas vid varje celldelning. Mitokondrierna försvagas med ålder. Proteinsyntesen minskar. Immunförsvaret avtar.

Anti-ageing-forskning och transhumanismens löften om biologisk odödlighet har hittills inte löst det biologiska grundproblemet: entropin. Allt komplicerat system tenderar mot ökad oordning med tid. Den mänskliga kroppen – som är ett av universums mest komplexa system – är inte undantagen denna lag.

Biologen Richard Dawkins – en av världens mest kända ateister – skriver i 'Unweaving the Rainbow': 'Vi är de lyckliga varelserna. Flertalet möjliga människor som aldrig kommer att existera. Vi som lever är de lyckliga få.' Även ur ett sekulärt perspektiv bekräftas livets sällsynthet och dödens oundviklighet – och därmed behovet av att ta livet på allvar.

Del 6: Döden – En Skild Upplevelse för Troende och Icke-Troende

6.1 Den troendes död – en möjlighet, inte en katastrof

Islam lär att döden för den troende (mu'min) är inte en katastrof utan en befrielse. Den troende har levt sitt liv med insikten att dunya är en tillfällig boning och akhirah är den verkliga destinationen. Döden är övergången – och om livet har levt i lydnad mot Allah (swt), är övergången välkommen.

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

"O du lugnade själ! Återvänd till din Herre, nöjd och välkommen."(Koranen, Surah Al-Fajr 89:27-28)

'Al-nafs al-mutma'innah' – den lugnade, tillfredsställda själen. Det är den islamiska beskrivningen av den troendes inre tillstånd vid döden: ro, förtroende, välkomnande. Den troende dör med Allah (swt) på tungan, med iman i hjärtat och med hoppet om Paradiset framför sig.

Profeten ﷺ sade:

مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ

"Den som älskar att möta Allah, Allah älskar att möta honom."(Sahih al-Bukhari, Kitab al-Riqaq, hadith 6507; Sahih Muslim)

'Aisha (raa) frågade om detta gäller den som fruktar döden. Profeten ﷺ förklarade: Nej, det handlar inte om rädslan för den biologiska döden – utan om det ögonblick när en troende får nyheten om Paradiset och Allahs välbehag. I det ögonblicket älskar han att möta Allah, och Allah (swt) svarar med samma kärlek.

6.2 Den icke-troendes och syndarens möte med döden

Koranen ger en stark och tydlig beskrivning av den icke-troendes upplevelse av döden och av den som levte i rebellion mot Allah (swt):

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنفُسَهُمْ

"Och om du kunde se när de orättvisa befinner sig i dödens djup och änglarna sträcker ut sina händer: 'Lämna era själar!'"(Koranen, Surah Al-An'am 6:93)

Kontrasten är stark: den troendes själ lämnar kroppen med lätthet och välkomnande, medan den orättvises själ 'rycks ut' med kraftiga tag (Koranen 79:1: 'al-Nazi'at gharqa' – de som rycks ut med djup kraft). Det är inte en bild av grymhet utan av konsekvens: ett liv i rebellion mot Allah (swt) resulterar i en mer smärtsam övergång.

Men Islam är inte en religion utan hopp. Döden är inte oundvikligen en sista dom – det är en påminnelse att varje levande människa fortfarande har möjligheten att välja. Tawbah (ånger och omvändelse) är möjlig ända

till dess att dödsögonblicket anländer:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ

"Allah åtar sig omvändelse för dem som begår ont av okunnighet och sedan ångrar sig snabbt."

(Koranen, Surah An-Nisa 4:17)

6.3 Det gemensamma faktum – döden jämnar allt

Oavsett tro, är dödens biologiska och existentiella faktum gemensamt för alla. Den dödar inte enbart de gamla – historien är full av exemplet på unga, friska, mäktiga och rika som plötsligt rycktes bort. Alexander den Store dog 32 år gammal. Mozart dog 35 år gammal. Unga soldater, unga mödrar, unga studenter – döden väntar ingen.

Koranen påminner specifikt om historiens mäktiga och deras slutöde:

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

"Har de inte rest på jordens yta och sett vad som blev slutet för dem som levde före dem?"(Koranen, Surah Yusuf 12:109)

Faraonerna byggde pyramider för evigheten – de är nu museiföremål. Romarna byggde ett imperium som sträckte sig från Skottland till Mesopotamien – det är nu historia. Mongolernas Djingis Khan härskade över det mesta av den kända världen – hans rike föll. Varje mänsklig storhet är relativ och tillfällig. Och varje mänsklig kropp är förgänglig.

Del 7: Att Förbereda Sig för Döden – Det Islamiska Svaret

7.1 Al-'Amal al-Salih – goda gärningar som investering

Den islamiska svaret på dödens oundviklighet är inte förtvivlan – det är handling. Om döden är säker och akhirah är verklig, vad gör en förnuftig människa? Hon investerar i det som varar bortom döden. Profeten ﷺ sade:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

”När en människa dör, upphör hennes gärningar – utom tre: en löpande sadaqah, en kunskap som gagnas av, eller ett rättfärdigt barn som ber för henne.”(Sahih Muslim, Kitab al-Wasiyya, hadith 1631)

Dessa tre – sadaqah jariyyah (kontinuerlig välgörenhet: en brunn, en moské, en bok, ett träd), nyttig kunskap (skrifter, undervisning) och rättfärdiga barn som ber för de döda föräldrarnas skuld – är de enda 'investeringarna' som följer en människa in i graven och fortsätter att ge avkastning i akhirah.

7.2 Att skriva testamente – islamisk plikt

Profeten ﷺ gav en praktisk instruktion om dödsförberedelse som är juridiskt bindande i islamisk rätt:

مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُرِيدُ أَنْ يُوصِيَ فِيهِ بَيْتٌ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ

”Det är inte rätt för en muslimsk man som har något att testamentera, att sova två nätter utan att ha sitt testamente skrivet vid sin sida.”
(Sahih al-Bukhari, Kitab al-Wasaya, hadith 2738; Sahih Muslim)

Att skriva testamente är inte enbart juridik – det är en andlig handling av ärlighet och ansvar. Det är att erkänna att man kan dö när som helst och att man vill lämna sina angelägenheter i ordning. Det är att inte överlåta bördan av oordning till de efterlevande.

7.3 Att be om Allahs förlåtelse – tawbah och istighfar

Den viktigaste förberedelsen för döden är tawbah – att vända sig till Allah (swt) med ärlig ånger och begära Hans förlåtelse. Profeten ﷺ sade:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ، تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ، فَإِنِّي أَتُوبُ فِي الْيَوْمِ إِلَيْهِ مِائَةَ مَرَّةٍ

”O människor, vänd er i tawbah till Allah – ty jag vänder mig till Honom hundra gånger om dagen.”
(Sahih Muslim, Kitab al-Dhikr wa al-Du'a, hadith 2702)

Profeten ﷺ – den syndfrie, den bästa av alla varelser – bad om förlåtelse hundra gånger om dagen. Vad säger det om oss, fyllda som vi är av

synder och brister? Istighfar (att be om förlåtelse) är inte enbart en reaktion på synd – det är ett konstant tillstånd av ödmjukhet inför Allah (swt) och ett erkännande av den egna begränsningen.

7.4 Att odla husnul zann billah – gott tänkande om Allah

En av de viktigaste förberedelserna för döden – och en av Profetens ﷺ sista instruktioner – är att dö med gott tänkande om Allah (swt):

لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ بِاللَّهِ الظَّنَّ

"Ingen av er bör dö utan att ha gott tänkande om Allah." (Sahih Muslim, Kitab al-Jannah, hadith 2877)

'Husnul zann billah' – gott tänkande om Allah (swt) – innebär att dö med hoppet om Allahs nåd, förlåtelse och barmhärtighet. Det innebär att inte förtvivla på Allahs nåd oavsett hur stor syndabördan känns. Allah (swt) säger Själv:

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي

"Jag är som Min tjänare förväntar sig Mig att vara." (Hadith Qudsi – Sahih al-Bukhari, Kitab al-Tawhid, hadith 7405; Sahih Muslim)

Om du dör med hoppet om Allahs nåd – Han är nådig. Om du dör med förväntan om Hans förlåtelse – Han förlåter. Om du dör med kärlek till Allah – Han välkomnar dig. Den islamiska dödsförberedelsen kulminerar i detta: att odla ett hjärta fullt av kärlek, hopp och ödmjukhet inför Allah.

7.5 Kalima al-Shahadah vid döden

Profeten ﷺ instruerade muslimerna att uppmuntra den döende att uttala shahadah:

لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

"Uppmuntra era döende att uttala: Det finns ingen gud utom Allah." (Sahih Muslim, Kitab al-Jana'iz, hadith 916; Abu Dawud; at-Tirmidhi)

Att dö med 'La ilaha illallah' på tungan – den islamiska trosbekännelsens hjärta – är den yttersta förberedelsen. Det är att möta döden med vittnesmålet om Allahs enhet på läpparna. Profeten ﷺ sade: 'Den vars

sista ord är La ilaha illallah ska träda in i Paradiset.’ (Abu Dawud – Sahih)

Del 8: Avslutning – Döden som Livets Lärare

Vi har läst Koranens tydliga vittnesbörd: varje själ ska smaka döden. Vi har lyssnat till Profetens ﷺ visdom: minns krossaren av njutningar. Vi har hört de islamiska lärdas röster – Ibn al-Qayyim, al-Ghazali, Ali ibn Abi Talib, al-Hasan al-Basri – röster som under fjorton sekler har manat muslimer till att ta döden på allvar. Vi har hört universella tänkare från Sokrates till Tolstoy bekräfta samma insikt från sina egna traditioner.

Budskapet är entydigt: döden är inte fienden. Döden är läraren. Den lärare som sätter allt i perspektiv – rikedom, status, skönhet, framgång. Den lärare som frågar: Vad har du gjort med den tid du fick? Vad lämnar du efter dig? Vad tar du med dig?

I Islam är svaret på dessa frågor klart: det du tar med dig är dina gärningar, din tro och din karaktär. Det du lämnar efter dig är din inverkan på andra – din sadaqah jariyyah, din kunskap, dina rättfärdiga barn och din välsignelses efterdyningar. Och det du tar med dig – din iman, din taqwa, din kärlek till Allah (swt) – är det enda som verkligen spelar roll.

För den troende är döden inte en slutpunkt. Det är en dörr. Och bakom dörren – om man levt rätt – väntar vad ingen mänsklig text kan beskriva tillräckligt väl. Koranen ger oss en glimt:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

”Ingen själ vet vad som dolts för dem av ögonglädje – som belöning för vad de brukade göra.”(Koranen, Surah Al-Sajdah 32:17)

Och i en Hadith Qudsi – Allahs (swt) egna ord i Profetens ﷺ formulering:

أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

”Jag har förberett för Mina rättfärdiga tjänare vad inget öga har sett, inget öra har hört och inget mänskligt hjärta kan föreställa sig.”

(Sahih al-Bukhari, Kitab Bad’ al-Khalq, hadith 3244; Sahih Muslim)

Detta är Islams svar på döden: tro, förberedelse, hopp och handling. Lev väl. Minns döden. Förbered dig. Och när dödsängeln anländer – och han anländer till oss alla – möt honom med La ilaha illallah på tungan och husnul zann billah i hjärtat.

Ty varje själ ska smaka döden. Men vad som väntar efter smaken – det

avgörs av hur vi levde.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

”Varje själ ska smaka döden.”

(Koranen, Al-Imran 3:185 | Al-Anbiya 21:35 | Al-Ankabut 29:57)

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

”Vår Herre, ge oss gott i denna värld och gott i akhirah, och skydda oss från Eldens plåga.”

Fullständig Källförteckning

I. Den Heliga Koranen

- Surah Al-Imran (3): vers 145 – Allahs tillåtelse vid döden; vers 169 – martyrernas liv; vers 185 – varje själ ska smaka döden
- Surah An-Nisa (4): vers 17 – tawbah; vers 78 – döden i befästa torn
- Surah Al-An’am (6): vers 93 – de orättvises dödsögonblick
- Surah Al-A’raf (7): vers 34 – varje folks bestämda tid
- Surah Yusuf (12): vers 109 – att resa och se historiens slut
- Surah Al-Anbiya (21): vers 35 – varje själ ska smaka döden
- Surah Al-Ankabut (29): vers 57 – varje själ ska smaka döden
- Surah Al-Sajdah (32): vers 11 – dödsängeln; vers 17 – Paradisets dolda glädje
- Surah Al-Rahman (55): vers 26-27 – allt förgås utom Allah
- Surah Al-Fajr (89): vers 27-28 – den lugnade själen

II. Autentiska Hadithsamlingar

- Al-Bukhari, Muhammad ibn Ismail (d. 256 AH). Sahih al-Bukhari. Kitab al-Riqaq (hadith 6507, 6509); Kitab al-Wasaya (hadith 2738); Kitab al-Maghazi (hadith 4449); Kitab Bad’ al-Khalq (hadith 3244); Kitab al-Tawhid (hadith 7405). Dar Tawq al-Najah, 1422 AH.
- Muslim ibn al-Hajjaj (d. 261 AH). Sahih Muslim. Kitab al-Jannah (hadith 2877); Kitab al-Wasiyya (hadith 1631); Kitab al-Jana’iz (hadith 916, 977); Kitab al-Dhikr (hadith 2702). Dar Ihya al-Turath al-’Arabi, Beirut.
- at-Tirmidhi, Muhammad ibn ’Isa (d. 279 AH). Sunan at-Tirmidhi. Kitab al-Zuhd (hadith 2307); Kitab al-Qiyamah (hadith 2459). Dar al-Gharb al-Islami, Beirut.

- Ibn Majah, Muhammad ibn Yazid (d. 273 AH). Sunan Ibn Majah. Kitab al-Zuhd (hadith 4258). Dar Ihya al-Kutub al-'Arabiyyah.
- Abu Dawud, Sulayman ibn al-Ash'ath (d. 275 AH). Sunan Abu Dawud. Kitab al-Jana'iz. Dar al-Risalah al-'Alamiyyah, 2009.
- Al-Albani, Muhammad Nasir al-Din (d. 1999). Sahih al-Jami' al-Saghir; Silsilat al-Ahadith al-Sahihah. Maktab al-Tarbiyah al-'Arabi, Riyadh. [Hadith-autentifikation]

III. Islamiska Klassiska Verk – De Lärda

- Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah, Muhammad (d. 751 AH). Kitab al-Ruh. Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, Beirut. [Primärverk om döden, själen och Barzakh]
- Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah, Muhammad (d. 751 AH). Al-Fawa'id. Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, Beirut. [Visdomsreflektioner om livet och döden]
- Al-Ghazali, Abu Hamid Muhammad (d. 505 AH). Ihya' 'Ulum al-Din. Kitab Dhikr al-Mawt wa ma Ba'dahu. Dar al-Ma'rifah, Beirut. [Monumentalt kapitel om döden och dess förberedelse]
- Ibn Ata'illah al-Sakandari, Ahmad (d. 709 AH). Al-Hikam al-'Ata'iyyah. Dar al-Fikr, Beirut. [Klassiska sufi-sentenser om döden och dunya]
- Al-Nawawi, Yahya ibn Sharaf (d. 676 AH). Al-Adhkar. Dar al-Minhaj, Jeddah, 2004. [Dhikr och påminnelse om döden]
- Al-Nawawi, Yahya ibn Sharaf (d. 676 AH). Al-Minhaj Sharh Sahih Muslim. Dar Ihya al-Turath al-'Arabi, Beirut. [Kommentarer till hadither om döden och Barzakh]
- Ibn Hazm al-Andalusi, Ali (d. 456 AH). Al-Akhlaq wa al-Siyar fi Mudawat al-Nufus. Dar al-Afaq al-Jadidah, Beirut. [Filosofiska och islamiska reflektioner om döden som livets perspektiv]
- Ali ibn Abi Talib (raa) (d. 40 AH). Nahj al-Balaghah. Redigerad av: al-Sharif al-Radi. Dar al-Kitab al-Lubnani, Beirut. [Tal och visdomsord om döden och akhirah]
- Ibn al-Mubarak, Abdullah (d. 181 AH). Kitab al-Zuhd wa al-Raqa'iq. [Berättelser om al-Hasan al-Basri och andra om döden]

IV. Tafsir – Korankommentarer

- Ibn Kathir, Ismail ibn 'Omar (d. 774 AH). Tafsir al-Quran al-'Adhim. Dar al-Tayyibah, Riyadh, 1999. 8 volymer. [Kommentarer till alla relevanta dödsverser]
- Al-Tabari, Muhammad ibn Jarir (d. 310 AH). Jami' al-Bayan. Mu'assasat al-Risalah, 2000. 24 volymer.
- Al-Qurtubi, Muhammad ibn Ahmad (d. 671 AH). Al-Jami' li-Ahkam al-

Quran. Dar al-Kutub al-Misriyyah, Cairo, 1964. 20 volymer.

V. Moderna Islamiska Verk

- Al-Mubarakfuri, Safi al-Rahman (d. 2006). Al-Rahiq al-Makhtum. Dar al-Wafa', Mansurah, Egypten.
- Al-Qaradawi, Yusuf (d. 2022). Al-Hayat al-Rabbaniyyah wa al-'Ilm. Maktabat Wahbah, Cairo. [Islam om livets mening och döden]
- Al-Albani, Muhammad Nasir al-Din (d. 1999). Ahkam al-Jana'iz. Al-Maktab al-Islami, Beirut, 1969. [Islamisk juridik om döden och begravning]

VI. Västerländska och Universella Källor

- Platon (427–347 f.Kr.). Phaidon (Phaedo). Övers. D. Gallop. Oxford University Press, Oxford, 1993. [Sokrates om döden och filosofins syfte]
- Marcus Aurelius (121–180 e.Kr.). Meditationer (Meditations). Övers. C. R. Haines. Harvard University Press (Loeb Classical Library), 1916.
- Tolstoj, Leo (1828–1910). Ivan Iljits död (The Death of Ivan Ilyich). Övers. L. Maude. Oxford World's Classics, 1999.
- Tolstoj, Leo (1828–1910). Bekännelser (A Confession). Övers. A. Maude. Penguin Classics, 1987.
- Kübler-Ross, Elisabeth (1926–2004). On Death and Dying. Macmillan, New York, 1969.
- Becker, Ernest (1924–1974). The Denial of Death. Free Press, New York, 1973. [Pulitzerpriset 1974 – om dödsförnekelsens roll i mänsklig kultur]
- Tagore, Rabindranath (1861–1941). Gitanjali. Macmillan, London, 1913. [Nobelpriset i litteratur 1913]
- Hawking, Stephen (1942–2018). My Brief History. Bantam Books, New York, 2013.
- Dawkins, Richard (f. 1941). Unweaving the Rainbow. Houghton Mifflin, Boston, 1998.

”Och slutet på vår åkallan är: Lov och pris tillkommer Allah, världarnas Herre.”